

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ АРХИТЕКТУРА-ҚУРИЛИШ ИНСТИТУТИ
«Қурилишни бошқариш» факултети**

РЕФЕРАТ

**Мавзу: Иқтисодиётда лизинг кредитларидан
фойдаланиш**

**Бажарди: 16-05 Му талабаси
Маҳмудов К.**

Текширди: Ғиёсов И.

ТОШКЕНТ – 2008

ИҚТИСОДИЁТДА ЛИЗИНГ КРЕДИТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ РЕЖА

Кириш

1. Лизинг ва унинг турлари
2. Халқаро лизинг
3. Лизинг операцияларини амалга ошириш босқичлари

Хулоса

Фойдаланилган адабиётлар

1. Лизинг ва унинг турлари

Жаҳон амалиёти лизингни капитал жойлаштиришни маблағ билан таъминлашнинг, аниқроғи, лойиҳаларга инвестициялар жалб этишнинг юқори самара берадиган тури эканлигини кўрсатди. 25 йиллик кузатиш шуни кўрсатдики, бозор иқтисодиёти шароитида лизинг компанияларининг синиши камдан-кам учрайдиган ҳолдир.

Лизингнинг оддий ижарадан фарқи шундаки, лизингда ижарага берилган асбоб-ускуналар шартнома муддати тугагандан сўнг, уларни қолдиқ қиймати бўйича сотиб олиш кўзда тутилади. Лизингнинг фарқли хусусиятларидан яна бири шундаки, лизинг компанияларида лизинг операцияларини амалга ошириш учун ўз маблағлари етишмайди. Шу сабабли кўпчилик лизинг операцияларида жалб қилинган маблағлар кенг қўлланилади. Бунда, одатда, банкнинг узоқ муддатли ссудалари жалб қилинади.

Ривожланган мамлакатларда атайлаб лизинг бўйича солиқ йиғишмайди. Аммо ҳукумат бугунги кун билан эмас, балки келгусини ўйлаб иқтисодий сиёсат олиб боради. Лизинг фан-техника тараққиётига хизмат қилади. Эртанги кунда ишлаб чиқариш бугунги олинмаган солиқларни тўлиқлигича қоплайди, демак, у иқтисодиётни ривожлантириш учун қўшимча имконият яратиб беради.

Лизинг муомалаларини амалга ошириш деганда, ишлаб чиқариш воситаларининг (машина, ускуналар ва ҳоказоларни) тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган юридик ва жисмоний шахсларга ўрта ёки узоқ муддатларга ижара шартлари асосида берилиши тушунилади. Ҳаммамизга одат бўлиб қолган оддий ижара тушунчасидан фарқли ўлароқ, лизингга олинган ишлаб чиқариш техника ва технологияларни, машина ва ускуналарни пировард натижада, яъни шартнома муддати тугагандан сўнг, ижарачи уларни қолдиқ қиймати бўйича сотиб олиши ҳамда уларга эгалик қилиши мумкин. Одатда, лизинг муомалалари жараёнида уч томон иштирок этади, булар:

1.-Жадвал

Лизинг жараёни иштирокчилари

<u>Ишлаб чиқарувчи (етказиб берувчи, сотувчи)</u>	зарур машина ва асбоб-ускуналар билан таъминловчи (ёки уларни сотувчи).
<u>Лизинг берувчи</u>	ишлаб чиқариш корхоналаридан (ёки сотувчидан) керакли машина ва ускуналарни сотиб олувчи ҳамда уларни ўз мижозларига етказиб берувчи.
<u>Ижарачи (лизинг олувчи)</u>	ишлаб чиқариш воситаларини шартнома асосида ижарага олувчи.

Ривожланган мамлакатларда лизинг муомалаларини махсус молия жамиятлари, жумладан лизинг компаниялари, фирмалар ва йирик банклар амалга оширадилар.

Лизинг муомалаларининг хилма-хил турлари мавжуд бўлиб, амалиётда қуйидаги икки тури нисбатан кўпроқ қўлланилади:

1. **Оператив лизинг.** Лизингнинг бу турида ижарага берилаётган техника ва ускуналарнинг ижара муддати уларнинг хизмат қилиш муддатига қараганда қисқароқ бўлади. Мулк эгаси томонидан (лизинг берувчи) ижарага бериш мақсадида сотиб олинган зарур асбоб-ускуналар ҳамда уларга кетган сарф-харажатлар қисман қопланади.
2. **Молиявий лизинг.** Бу лизинг асосида томонлар ўзаро имзоланган шартномага биноан, шартнома муддати тугагандан сўнг ижарачи лизингга олинган ускуналарни қолдиқ қиймати бўйича сотиб олиши мумкин. Бу ҳолда лизингга берилган машина ва ускуналарга эгалик қилиш ҳуқуқи бевосита ижарачига ўтади.

Оператив лизинг қуйидаги хусусиятларга эга:

- техник ускуналар ва жиҳозларни ижарага берувчи лизинг компанияси ҳеч маҳал “барча сарф-харажатларимни якка-ю ягона мижозим эвазига қоплайман” қабилида ҳисоб-китобларга таянмаслик;
- ижарага берилган техника ва асбоб-ускуналарнинг носоз ҳолга келиши ёки йўқолиши, шунингдек табиий офатлар - zilзила, ёнғин ва сел кетиш оқибатида кўриладиган моддий зарарлар, лизинг берувчи компания ҳисобига қопланишини назарда тутиш;
- ижара муддати мавжуд асбоб-ускуна ва жиҳозларнинг жисмонан бутунлай ишдан чиқиш муддатини қопламаслиги даражасида белгиламаслик;
- келишилган муддат тугагандан сўнг ижарага олинган барча ускуналар эгасига, яъни лизинг берувчига қайтариб берилади.

Оператив лизинг қуйидагиларни ўз ичига олади:

- **Рентинг.** Мулкни бир кундан то бир йилгача бўлган қисқа муддатга ижарага беришни назарда тутати.
- **Хайринг.** Бунда мулк 1 йилдан 3 йилгача муддатга ижарага берилади. Одатда, бу муддат ўрта муддат ҳисобланади.

Юқоридаги муомалалар бир турдаги (турдош) ускуналарни бир ижарачи тасарруфидан бошқа бирига тез-тез ўтиб туришини тақозо этади.

Молиявий лизингда келишилган муддат тугагандан сўнг ижарачи томонидан ижарага олинган ускуналар қийматининг тўланиши муҳим аҳамият касб этади. Ижарага берилган машина ва ускуналар, уларни ишлаб чиқарган корхона томонидан белгиланган иқтисодий фойдаланиш муддати (амортизация даври)ни ўташи, шубҳасиз, лизинг компаниялари кутган ва олдиндан белгилаган фойдани келтиради.

Молиявий лизинг ҳам ўз навбатида қуйидаги турларга бўлинади:

- баъзи хизмат турларини қамраб олувчи лизинг;
- леведж-лизинг;
- "пакетдаги" лизинг.

Баъзи хизмат турларини қамраб олувчи лизинг – бунда лизинг компанияси ижарага берилган ускуналарни ўрнатиш, созлаш, мутахассислар

тайёрлаш каби қатор мажбуриятларни ўз зиммасига олади.

Леведж-лизинг – бунда ижарага берилаётган ускуна ва жихозлар нархининг катта миқдори учинчи томон инвестордан қарзга олинади.

"Пакетдаги" лизинг. Мавжуд ишлаб чиқариш иншоотлари ва бинолар кредитга берилиб, зарур бўлган машина ва ускуналар эса ижарачига ижара шартномаси асосида берилади.

Лизинг муомалалари объектга эгалик қилиш манбалари нуктаи назаридан иккига: бевосита ва яна ўзига қайтувчи лизинг турларига бўлинади.

Бевосита лизинг – бунда лизинг компанияси миждоз буюртмаси асосида машина ва ускуналарни ишлаб чиқариш корхоналаридан сотиб олади.

Яна ўзига қайтувчи лизинг. Молиявий лизингнинг нисбатан кам учрайдиган тури бўлиб «лиз-бэк» деб ҳам аталади. Бунда ишлаб чиқарувчи корхона ўз тасарруфидаги хусусий мулкнинг бир қисмини лизинг компаниясига нақд пулга сотади. Айни чоғда лизинг компанияси билан корхона ўртасида сотилаган мулк хусусида шартнома тузилади. Амалда эса асбоб-ускуналар ўз ўрнини ўзгартирмаган ҳолда, ишлаб чиқариш жараёнида хизмат қилаверади. Шартномага биноан лизинг компанияси эса муайян муддат ичида ижара ҳақини олаверади. Бу шароитда корхона сотилган мулк учун олган маблағларни ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва ривожлантириш мақсадларига сарфлаш имкониятига эга бўлади.

Шартнома амал қилаётган муддат ичида ижарага берилган барча ишлаб чиқариш воситалари-машина ускуна ва жихозлар лизинг компанияси баланси ҳисобида бўлади ва компания юқоридаги техник ускуналарнинг эгаси сифатида эътироф этилади.

Ижарага берилаётган мулкка нисбатан лизинг қуйидаги турларга бўлинади:

Соф лизинг – бунда ижарага берилаётган мулк ва уларни ишлатишга сарфланадиган барча қўшимча харажатлар ижарачи зиммасига юклатилади.

Тўлиқ лизинг – бу лизинг турига биноан ижарага берилаётган машина ва ускуналарга техник хизмат кўрсатиш билан боғлиқ барча сарф-харажатлар лизинг компанияси зиммасига тушади.

Агар лизинг берувчи субъект сифатида лизинг компанияси фаолият кўрсатса лизинг операциялари қуйидаги тартибда амалга оширилади:

- Шартнома имзолангунга қадар лизинг олувчи субъектнинг талаб ва эҳтиёжлари баён этилган буюртмаси кўриб чиқилади. Компания раҳбарияти буюртма билан мурожаат қилган ташкилотнинг сўнгги йиллардаги молиявий аҳволи билан танишиб чиқади. Агар текширув натижаси қониқарли деб топилса, компания мазкур ташкилот билан лизинг шартномасини имзолайди.
- Шартнома икки (лизинг компанияси ва лизинг олувчи ижарачи) ёки уч томонлама имзоланиши мумкин. Учинчи томон сифатида зарур машина ва ускуналарни ишлаб чиқарувчи корхона иштирок этади.

Икки томонлама лизинг шартномаси имзоланганда лизинг компанияси иккинчи томон билан шартнома шартларини келишиб олади. Лизинг компанияси буюртмага мувофиқ, сўралаётган техника ва технологиялар, машина ва асбоб-ускуналарни ишлаб чиқарувчи корхонага маълумотнома юборади ҳамда ижарага олинаётган ускуналарнинг нархлари ижара шартлари ва ҳоказоларни келишиб олади. Лизинг олувчи субъект эса, компанияга, ўзига керакли ускуналарни ижарага олишини тасдиқловчи мажбурият хати юборади. Одатда, хатга керакли

ускуналарни олиш ҳақидаги буюртма бланкаси илова қилинади.

2. Лизинг операцияларини амалга ошириш босқичлари

Лизинг операцияси тушунчаси асл моҳиятига кўра лизинг компаниясининг ўз ҳисобига муайян техника ва технологияларни, машина ва ускуналарни сотиб олиши, сўнгра эса уларни лизинг олувчи субъектга шартнома асосида ижарага бериш муомалаларини ўз ичига олади. Лизинг операцияси уч босқичга бўлинади:

2.-Жадвал

Лизинг операцияси босқичлари

Босқичлар	Бажариладиган ишларнинг мазмуни
1 - босқич	Лизинг операцияларини амалга татбиқ этишнинг бошланғич босқичида лизинг компанияси умумий тайёргарлик ишларини олиб боради. Лизинг компанияси барча ҳужжатларни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга келтиради. Лизинг лойиҳасининг барча хусусиятлари ва шартномаларини чуқур ўрганиб чиқади. Мазкур босқичда лизинг олишга имконияти бор субъектларнинг буюртмалари кўриб чиқилади, уларнинг кредит маблағларни ўз вақтида қайтара олиш имкониятлари таҳлил қилинади, техника ва технологияларни сотиб олиш учун сарфланаётган маблағларнинг мақсадга мувофиқлиги ва уларни келгусида фойда келтириши билан боғлиқ ҳисоб-китоблар амалга оширилади. Шунингдек бу босқичда бизнес-режа тузилиб, унда баён этилаётган маълумотлар таҳлил қилинади.
2 - босқич	Бу босқичда юқорида баён этилган барча ҳужжатлар расмийлаштирилади, яъни улар амалдаги қонун ва меъёрий ҳужжатлар асосида тартибга келтирилади. Бунда асосан зарурат туғилганда лизинг тўловларини кафолатлаш, бирор мулкни гаровга қўйиш бўйича шартнома имзолаш, шунингдек лизинг шартномаси ва лизинг бўйича Бош шартномани имзолаш, лизинг объектларини келтириш билан боғлиқ шартномани имзолаш, лизинг операцияларини амалга ошириш учун ишлаб чиқилган лойиҳаларни ўз маблағлари ёки қарз маблағлар ҳисобига молиялаш, келтирилган техника ва технология ҳамда ускуналарни ишлаб чиқаришга жорий қилиш билан боғлиқ ҳужжатларни расмийлаштириш, лизинг объектларига техник хизмат кўрсатиш ҳамда уларни суғурталаш каби қатор муомалалар амалга оширилади.
3 - босқич	Бу босқич лизинг тўловларини тўлаш, мониторинг, яъни лизинг объектларининг ишлатилишини ва лизинг тўловларини вақтида тўлашни назорат қилиш, лизинг объектини лизинг берувчига қайтариш ёхуд уни лизинг олувчига бериш ҳамда лизинг компанияси томонидан сарфланган қарзларни қайтариш ва ҳоказоларни ўз ичига олади.

Ҳар қандай лизинг жараёнида лизинг компанияси учун муҳим жиҳатлардан бири мижозлар билан олиб бориладиган иқтисодий муносабатлар жараёни

ҳисобланади. Лизинг компанияси лизинг операцияларининг барча босқичларини, яъни бирор ускунани олиш учун буюртма йиғишдан бошлаб, тўловларнинг ўз вақтида тўланиши, лизинг объектларининг тўғри ишлатилиши, қолаверса, лизинг шартномаси муддатининг тугашига қадар бўлган даврнинг таъминланиши ҳамда уларни назорат қилиши, шунингдек юқоридаги босқичларни ўз ичига олган бу ишларга жиддий муносабатда бўлиши лозим.

3. Халқаро лизинг

Халқаро лизинг лизингнинг алоҳида тури бўлиб, бунда томонларнинг ҳеч бўлмаганда биттаси (ёки ҳаммаси турли мамлакатлардан) бошқа мамлакатга тегишли бўлади, ёки томонларнинг бири хорижий фирма билан қўшма капиталга эгадир. Халқаро лизингнинг қуйидаги модификациялари мавжуд: тўғридан-тўғри экспорт ва импорт, транзит (билвосита), тўғри бўлмаган.

Тўғридан-тўғри халқаро лизингда битим бўйича барча операциялар турли мамлакатларнинг юридик шахс ҳуқуқига эга бўлган тижорат ташкилотлари ўртасида амалга оширилади.

Транзит (билвосита) лизингда бир мамлакатдаги лизинг берувчи бошқа мамлакатдан кредит олади ёки зарур бўлган ускуналарни сотиб олади ва учинчи мамлакатдаги ижарачига етказиб беради.

Тўғри бўлмаган лизингда лизинг фирмаси ва истеъмолчи бир мамлакатга тегишли бўлади, лекин лизинг фирмаси бошқа мамлакатда жойлашган бўлади.

Халқаро лизинг бизнеси ички лизингга нисбатан анча кеч ривожлана бошлаган. Халқаро лизинг операциялини ривожланишига қуйидаги омиллар таъсир этган: кўпчилик мамлакатларда кредит олиш шартларининг оғирлиги, банклар томонидан фоиз ставкаларининг оширилиши, локал молиявий инқирозлар, баъзи мамлакатлар солиқ тизимининг беқарорлиги ва бошқалар.

Халқаро лизинг операцияларини амалга оширишдаги қийинчиликлар шундан иборатки, улар ҳамкор мамлакат ҳукуматининг ҳам валюта, божхона ва бошқа тартибга солиш қоидалари таъсири остида бўлади. Халқаро молиявий лизинг тараққиёти олдидаги тўсиқларни йўқ қилиш, ундан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш мақсадида турли мамлакат ва халқаро ташкилотлар мутахассислари томонидан ишлаб чиқилган Халқаро молиявий лизинг бўйича **УНИДРУА** Оттава Конвенцияси 1988 йилнинг май ойида қабул қилинган.

Йирик халқаро лизинг ташкилотларидан «Эбиклиз» ва миллий лизинг ассоциацияларининг Европа федерацияси (Лизюроп)ни алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин. «Эбиклиз» Голландия, Италия, Германия, Австрия, Буюк Британия, Бельгия ва Франция давлатларидаги лизинг компанияларини бирлаштиради. Бу ташкилот кўпчилик ҳолларда халқаро лизинг битимларини амалга оширишда воситачи вазифасини ўтайди. «Лизюроп» 1979 йилда ташкил этилган бўлиб, ҳозирги кунда 17 та мамлакатнинг 700 та лизинг компаниясини бирлаштиради. Унинг таркибига Австрия, Бельгия, Болгария, Швейцария, Германия, Дания, Испания, Франция, Буюк Британия, Италия, Ирландия, Люксембург, Норвегия, Голландия, Португалия, Швеция, Финляндия давлатлари лизинг компаниялари киради.

Халқаро лизинг ташкилотларининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- а) аъзо мамлакатлар миллий қонунчилигини ўрганиш ва таққослаш;
б) барча ҳуқуқий, солиқ ва молиявий масалаларни ҳал этиш;
в) лизинг битимларининг шартлари тўғрисидаги статистик маълумотларнинг йиғиш;
г) лизинг фирмаларини ташкил этиш билан боғлиқ бўлган масалаларни ўрганиш.

80-йиллар охирларига келиб жаҳоннинг 60 мамлакатада тегишли лизинг компаниялар 150 дан ортиқ мамлакатда фаолият юритган. «Лизюроп» халқаро ассоциациясига кирувчи 16 та миллий лизинг компанияларига тегишли шартномаларнинг умумий суммаси 1986 йилда 36 млрд.долл.ни ташкил этди. 80-йиллар ўрталарида экспорт лизинг операцияларининг йиллик ҳажми 15-20 млрд.долл.ни ташкил этди, шу жумладан АҚШда 8-10 млрд.долл., Японияда – 3-4 млрд.долл., Англияда – 0,5-1,5 млрд.долл. Агар янги ускуналарни ижарага олиш учун инвестициялар бўйича ҳисоб-китоб қилинса, бу ерда ривожланган мамлакатларнинг улуши 75%ни ташкил этади (АҚШ-50%, Япония-14%, Германия-4,6%, Буюк Британия-3,8%).

АҚШдаги лизинг операциялари. Ҳозирги вақтда лизинг ёрдамида амалга ошириладиган жаҳон савдо оборотининг тенг ярми АҚШ ҳиссасига тўғри келади. АҚШда лизингнинг жадал ривожланишидаги муҳим сабаблардан бири инвестицияларга нисбатан бериладиган солиқ имтиёзлари ҳисобланади. Жумладан, янги инвестициялар йиғиндисининг 10 фоизгача бўлган қисми солиқ йиғиндисидан чиқариб ташланади. Масалан, асбоб-ускуналар сотиб олиш харажатлари 100 минг доллар дейлик, солиқ имтиёзи 10%, солиқ йиғиндисидан 10 минг доллар чиқариб ташланади. Лизинг шартномасида солиқ имтиёзи Молия вазирлигининг ички даромадлари бошқармаси томонидан ижара учун ўрнатган қоидаларга мос келган ҳолдагина қўлланилади. Шундай қоидалардан бирига кўра бу лизингнинг давомийлиги 30 йилдан кам бўлади.

Буюк Британияда лизинг операциялари. Буюк Британияда лизинг нисбатан кеч, яъни 1970 йилдан кейингина кенг кўламда ривожланди. 1981 йилдан 1986 йилгача ҳукумат корпорациялардан олинадиган солиқ миқдори 52%дан 35%га пасайган. Шу вақтгача қўллаб келинган 100% ли солиқ имтиёзи (бу имтиёз биринчи йилга нисбатан қўлланиларди) 25% ли имтиёз билан алмаштирилди. Корпорациялардан олинадиган солиқ ставкаси пасайтирилиши билан лизингга нисбатан қўлланиладиган солиқ имтиёзининг ҳам аҳамияти пасайди. Бу эса лизинг ва ускуналар сотиб олиш қийматининг пасайишига олиб келади. Ҳозирги кунда ҳам солиқ имтиёзларининг маълум қисми сақланиб қолган. Масалан, биринчи йили ижара тўловлари солиққа тортилмайди.

Францияда лизинг операциялари. Францияда 1967 йилда «Локафранс» номли биринчи лизинг компанияси юзага келди. Ҳозирги кунда кенг турдаги товарлар, самолёт ва вертолётлар, ҳисоблаш техникалари, тиббий асбоб-ускуналар, саноат дастгоҳлари ва ҳоказолар лизинг ёрдамида ишлатилмоқда.

Францияда лизинг операцияларининг қуйидаги асосий хусусиятларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

1. лизинг объектининг қолдиқ қиймати унинг бошланғич қийматининг 1%и дан 7% гачани ташкил этади;
2. ижара тўловлари ойда 1 марта, 3 ойда, 6 ойда ва йилда тўланади;
3. қўзғалмас мулк лизингги кенг ривожланган.

Бундай лизинг, одатда 15-20 йил давом этади. Бу соҳадаги энг йирик ташкилот СИКОМИ бўлиб, у акциядор компаниядир. Ҳозирги кунда 10 млн.франкдан ошиқ низом фондига эга.

Германияда лизинг операциялари. Ҳозирги кунда Германияда кўплаб лизинг компаниялари учрайди. Улардан 57 таси немис лизинг ассоциацияси таркибига киради. Лизинг соҳасидаги энг йирик ташкилотлардан иккитасини алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин. Булар «Митфинанц ГМБТ» ва «Гефа-лизинг ГМБХ». «Митфинанц Гимбх» 1962 йилда ташкил этилган. Германияда биринчи бўлиб ташкил этилган бу лизинг компаниясининг устав капитали 1 млн.немис маркасини ташкил этарди. Ҳозирги вақтда унинг олтига ўзига қарашли компанияси мавжуд. «Гефа-лизинг Гимбх» 1968 йилда ташкил этилган ва фаолияти мобайнида у ўз миқдорларига 3 млрд. немис маркаси миқдоридаги ускуналарни ижарага берди.

Австриядаги лизинг операциялари. Австрияда лизингнинг ривожлана бошлаганига 25 йил бўлди. Австрияда ижаранинг ўртача муддати лизингга берилаётган предметнинг ишлатилиши муддатига қараб 2 йилдан 15 йилгача бўлган вақтни ташкил этади. Шартнома муддати тугагандан сўнг, ижарачи предметнинг қолган ишлаш муддатига янги лизинг шартномасини тузиши мумкин ёки лизинг предметини сотиб олиш тўғрисидаги музокарани бошлаши лозим. Австрияда лизинг муддатини узайтиришга йўл қўйилмайди. Лизингга хатто болалар боғчалари ва мактаблар берилади. Австрияда 1984 йилда қабул қилинган янги солиқ қонунига мувофиқ, лизинг беришда солиқ имтиёзлари қўлланилади. Аммо бунинг учун лизинг шартномасининг муддати ускунанинг умумий ишлатилиш муддатининг 40-90% идан ошмаслиги лозим. Австрияда «Райфанзен лизинг»ни етакчи лизинг фирмаларидан бири сифатида мисол келтириш мумкин.

Италияда лизинг операциялари. Италияда биринчи лизинг компанияси 1963 йилда пайдо бўлган. Ҳозирги вақтда Италия лизинг ассоциацияси 50 та компанияни ўз ичига олади. Лизинг бўйича солиқ имтиёзлари жамоат ташкилотлари ва иқтисодиётдаги айрим тармоқларга нисбатан қўлланилади. Йирик лизинг компанияларидан «Локафит»ни алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин. «Локафит» ер текисловчи машиналарни, қишлоқ хўжалик машиналарини, бош идора (офис)лар учун ускуналарни, компьютерлар, кўзғалмас мулк, транспорт воситалари (самолётлар, кемалар, автомобиллар ва ҳоказолар)ни лизингга беради. «Локафит»нинг Германия, Франция, АҚШ, Испания, Хитойда қўшма корхоналари мавжуд. Шунингдек, у Югославия ва Венгрия билан лизинг операцияларини амалга оширади.

Японияда лизинг операциялари. Япония лизинг операциялари ривожланган мамлакат ҳисобланади. Японияда энг йирик лизинг компанияларидан бири «Century Leasing System» бўлиб у 1969 йилда ташкил топган. Мазкур компаниянинг устав капитали 584 500 000 иенни ташкил этади. Бу компания Гонконг, Сингапур ва Буюк Британияда ўз филиалларига эга. Битта тижорат банки битта савдо ва иккита суғурта компанияси «Century Leasing System»нинг акционерлари ҳисобланади.

Швецияда лизинг операциялари. Швецияда лизинг операцияларининг ривожланиши 60-йилларнинг бошларига тўғри келади. Ўша пайтларда лизингдан кичик ва ўрта компаниялар фойдаланар эди. Гап шундаки, бу пайтда махсус банк қонунчилиги мавжуд бўлиб, унга кўра, ҳар бир банк берилаётган ссудаларнинг

таъминланиши талаб этар эди. Лизинг бу ҳолатни енгиллаштирди, чунки бунда кредит берувчи асбоб-ускуналарнинг эгаси ҳисобланади. Дастлабки пайтларда қайта сотиб олиш тўғрисида шартномалар тузилган ва уларга мувофиқ асбоб-ускуналар етказиб берувчи корхона ёки мижоз лизинг бўйича ўз мажбуриятини бажармаган тақдирда ускуналарни қайта сотиб олиш мажбуриятини олган. Ҳозирги кунда бундай қайта сотиб олиш шартномалари Швеция лизинг амалиётида жуда кам қўлланилади. Ижаранинг асосий муддати 3-5 йилни ташкил этади ва камдан-кам ҳоллардагина бу муддат 9 йилгача чўзилиши мумкин.

Испаниядаги лизингнинг ҳуқуқий асослари. Испанияда ҳозирги вақтда 117 тадан ошiq лизинг компанияси мавжуд. Шулардан 20 таси мустақил, қолганлари банклар қошидаги компаниялардир. Ижара муддати асосан 3-5 йилни ташкил этади. Лизинг операцияларини амалга ошириш қуйидаги қонуний ҳужжатларда ўз аксини топган:

1. 1977 йилда қабул қилинган лизингнинг мазмуни ҳақидаги декрет;
2. 1980 йилда қабул қилинган қўзғалмас мулклар бўйича лизинг операциялари ҳақидаги декрет;
3. 1988 йилдаги банк муассасаларининг иштироки хусусидаги қонун.

Ҳар қандай тадбиркорлик фаолияти сингари лизинг шартномалари ҳам ишончли ҳуқуқий асосга эга бўлиши керак. Яқин вақтларгача кўпгина ривожланган мамлакатлар қонунчилигига кўра машина ва ускуналар ижараси умумий нормалар асосида бошқарилар, томонлар муносабатини билдирувчи технологик аниқликлар мавжуд эмас эди. Кейинги вақтларда бир қатор хорижий мамлакатлардаги фуқоролик ҳуқуқларида лизинг ва унинг турларига ҳуқуқий аниқлик берилган, улардан бир қанчаси бўйича эса тегишли қонуний ҳужжатлар қабул қилинган.

Лизинг муносабатларининг ҳуқуқий таъминланганлик даражаси бўйича мамлакатлар асосан 3 гуруҳга бўлинади:

1. Лизинг шартномаларини бошқарувчи махсус қонунлар мавжуд мамлакатлар (Континентал /арбий Европа мамлакатлари: Франция, Бельгия, Италия).
2. Махсус қонуний ҳужжатлар амал қилаётган мамлакатлар ("Умумий ҳуқуқ" мамлакатлари: Англия, Австралия, Янги Зеландия).
3. Амалда махсус қонунчилиги мавжуд бўлмаган мамлакатлар: (АҚШ, Германия). Биринчи гуруҳ мамлакатларидаги мавжуд қонунчилик учун характерли хусусият, бу лизинг муносабатлари нафақат асосий ҳамкорлар (лизинг олувчи ва лизинг берувчи) ўртасида, балки лизинг компанияси билан етказиб берувчи ўртасида (лизинг операциялари мобайнида транспорт воситалари хизматидан фойдаланиш ҳоллари, мол-мулк компанияси) ҳам бошқарилишининг кўзда тутилиши ҳисобланади.

Биринчи қонунчиликка кўра лизинг келишувларида (уч томонлама) қуйидаги ҳолатлар албатта кўрсатилиши керак: ускуналарнинг аксарияти кейинчалик ижарага топширилиши ва улардан мақсадли фойдаланиш лозим. Унда яна сотиб олиш ва баҳо ҳуқуқи шарт-шароитлари ҳам кўрсатилади, яъни келишув муддати тугагандан сўнг қайтариб олиши мумкин. Шу билан биргаликда риск ва масъулият бўйича муаммолар фуқаролик ва савдо ҳуқуқларига оид умумий нормалар орқали амалга оширилади.

Иккинчи гуруҳ мамлакатлари қонунчилигига кўра лизинг келишувлари вақтинчалик ишлатишга берилаётган буюмнинг қиймати ва лизинг келишувлари

субъектларига боғлиқ равишда бошқарилади.

Учинчи гуруҳ мамлакатларидаги махсус қонунчиликнинг мавжуд эмаслиги. Масалан, АҚШда. Яқин вақтларгача бу мамлакатларда лизингга бўлган муносабатни белгилловчи асосий восита солиқ ва амортизация имтиёзлари эди. Улар солиққа тортиш масалаларига бағишланган қонуний ҳужжатларда белгилаб берилган. Бу мамлакатларда лизинг келишувларида умумий фуқаролик ва савдо ҳуқуқлари кенг қўлланилади.

Ўзбекистонда лизингни ривожланиши. Халқаро молия корпорацияси 1995 йилда Ўзбекистоннинг биринчи лизинг компаниясини молиялаштирган. ХМК иштирокида «Ўзбеклизинг интернэшнл» акционерлик бирлашмаси ташкил топган. ХМК республика лизинг операциялари бозорини тартибга солиб турувчи ҳуқуқий-норматив ҳужжатларнинг қабул қилинишида фаол иштирок этган. Ҳозирда эса лизинг операциялари бозори Фуқаролик кодекси (1996 йил) ва «Лизинг тўғрисида»ги қонун асосида тартибга солинмокда. 2002 йил Олий Мажлис сессиясида лизинг қонунчилигига 38 та тузатишлар киритилган. Тузатишларнинг муҳимларидан бири бу лизинг компанияларига лизинг операцияларини молиялаштириш учун маблағ жалб этиш имкониятига эга бўлдилар.

Ундан ташқари, 2001 йилда Ўзбекистон халқаро молиявий лизинг тўғрисидаги УНИДРУА конвенциясини ратификация қилди.

Ўзбекистонда лизинг операцияларини асосан 9 та лизинг компаниялари, 13 та тижорат банклари ва 2 та Нотижорат нодавлат ташкилотлари амалга оширадилар. 2003 йилда ички лизингни ўсиши 2002 йилга нисбатан 17,3%ни ташкил этди. Халқаро лизинг операциялари эса 2002 йилга нисбатан 4 маротаба ўсди. Жами 2004 йил бошига келиб барча лизинг берувчиларнинг лизинг портфели 58,8 млрд.сўм ҳажмдаги 7022 битимлардан ташкил топди.

«Ўзбеклизинг интернэшнл» компаниясининг устав капитали \$6 млн.ни ташкил этади. У қиймати 50 минг долл.дан 1,7 млн.долл.гача бўлган ускуналар лизингига ихтисослашган. 2002 йил охирига қадар компания 9,4 млн.долл.га тенг қийматдаги 40 та лойиҳани амалга оширган ва лойиҳаларнинг барчаси 50 млн.долл.дан 500 млн.долл.га тенг бўлган лойиҳалардир. Биринчи лойиҳалардан компания йилига 15%, сўмдаги лойиҳалардан 25% олади. «Ўзбеклизинг интернэшнл» компанияси фоизларни асосий суммадан ҳисоблайди (бошқа лизинг компаниялари фоизларни ссуда қарзларидан ҳисоблайдилар). Лойиҳалар муддати бир йилдан беш йилгача. Кафолат таъминоти 50%га боради. Молиялаштиришни очилишини минимал муддати – икки ҳафта. «Ўзбеклизинг интернэшнл» мамлакатимиздаги ўз валюта ресурсларига эга бўлган ягона лизинг компаниясидир.

Осиё-европа траст компанияси 1996 йилда тузилган. Унинг устав капитали – 50 минг долл. У республикага ускуналарни импорт қилади, ҳамда маблағларни кичик ва ўрта корхоналарга инвестициялашга сарфлайди. Компания 3,6 млн.долл. қийматдаги 10 та лойиҳани амалга оширган. Компания таъсисчилари таркибида ўзгаришлар сабабли охирги 1,5 йилда янги лойиҳалар молиялаштирилмаяпти.

«Барака» универсал лизинг компанияси 1996 йилда ташкил топган, устав капиталини 2003 йилда 1 млрд.сўмга етказиш мўлжалланган. У асосан қиймати 100 долл.дан 60000 долл.гача бўлган ускуналарни ички лизинги билан шуғулланади. Компания 9,1 млн.долл. қийматидаги 97 та лойиҳани амалга оширган. У Исроилдан келтирилган 15 та кичик сут заводларининг лизингини таъминлаган. Лойиҳанинг

умумий нархи 206 минг долл. Сўмли лойиҳалар бўйича «Барака» компанияси йилига 34-35% ҳисоблайди.

«УзКЕЙСагролизинг» компанияси 1997 йилда ташкил этилган бўлиб устав фонди – 5 млн.долл. тенг. Компания «КЕЙС» америка компанияси ишлаб чиқарган қишлоқ хўжалик техникалари лизингини амалга оширади. Ҳозирга қадар «УзКЕЙСагролизинг» компанияси томонидан 37 лойиҳа амалга оширилган.

Лизинг операцияларини амалга оширишда етакчи ўринни эгаллайдиган компаниялардан бири «Узсельхозмашлизинг» 1999 йилда ташкил этилган. Устав фонди – 1,5 млн.долл. Умумий қиймати 152,9 млн.долл.га тенг 4420 та лойиҳа амалга оширилган. Компаниянинг етакчи позициялари маҳаллий ишлаб чиқарувчилар томонидан ишлаб чиқарилган қишлоқ хўжалиги техникасини 7 йилга 15% фойдаси билан лизингга беришга асослангандир.

1997 йилда ташкил топган «Узавиализинг» компаниясининг капитали 24,5 млн. сўмдир. Ҳозирги кунга қадар компания \$15 млн.лик битта битимни амалга оширди. Навбатда ДАЖ «ТАПОиЧ» га ишлаб чиқариш авиатехникасини лизингини Россия ва Хитой авиакомпаниялари билан биргаликда амалга ошириш турибди.

Ўзбекистонда кичик ва ўрта бизнесга лизинг хизматларини кўрсатувчи бешта лизинг компанияси фаолият кўрсатмоқда.

Шунингдек, лизинг хизматларини мамлакатнинг 13 тижорат банклари ҳам кўрсатадилар. Лизинг лойиҳалари сони бўйича «Тадбиркорбанк» етакчи ўринга чиқиб олди (103 лойиҳанинг умумий суммаси \$220 минг). қишлоқ хўжалиги лизинги жадал ривожланмоқда.

2002 йил август ойида Президент фармони чиққунга қадар банкларга лизинг операцияларини амалга оширишдан кўра кредитлар бериш афзалроқ эди. Чунки ҳозирда лизинг тўловлари қўшилган қиймат солиғидан озод қилинган. Ундан ташқари лизингга бериш учун олиб кириладиган технологик ускуналар ҚҚС ва божхона тўловларидан озод қилингандир. Лизинг олувчилар эса лизинг объекти бўйича мулк солиғини тўламайдилар.

2003 йилда «Пойтахт-лизинг», «Зомин-Инвест», «Қурилиш-лизинг», «Ўзтранслизинг» ва «Бизнес-лизинг» каби лизинг компаниялари ташкил топди ва лизинг бозорида фаолият кўрсата бошлади.

ХУЛОСА

Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида Ўзбекистонда инвестицион фаолликни ошириш ва хорижий инвестицияни жалб этишда инвестиция муҳитини яхшилаш алоҳида аҳамият касб этади. Республикамизда инвестицион муҳитни яхшилаш ва таркибий инвестицион ислохотларни амалга ошириш учун қуйидаги амалий тавсия ва таклифларни амалга ошириш зарур:

1. Иқтисодиётнинг барча соҳа ва тармоқларида инвестиция фаолиятини фаоллаштириш, уни жалб этиш борасида олиб борилаётган сиёсатни самарадорлигини ошириш, миллий ва хорижий тадбиркорликнинг қўллаб-қувватлашга қаратилган ҳуқуқий меъёrlарни янада такомиллаштириш хорижий инвесторлар билан ишловчи махсус ташкилотлар тузиш.
2. Инвесторларни зарур меъёрий ҳуқуқий, статистик, маркетинг ва бошқа тезкор ахборот билан тўлиқ таъминлаш зарур.
3. Инвестиция лойиҳаларини экспертиза қилишни осонлаштириш зарур. Инвестиция таклифлари ягона базасини (шу жумладан, интернет тизимида) ташкил қилиш эҳтимолий инвесторлар учун ҳам, маҳаллий тадбиркорлар учун ҳам шериклар излашни анча енгиллаштирган бўлар эди. Бундан ташқари, «хорижий инвесторлар билан қандай иш олиб борилади» махсус ўқитиш курсларини ташкил қилиш керак. Республикада банк тизимини қўллаб-қувватлашисиз бу муаммоларни ҳал қилишга тизимли ёндашиб бўлмайди. Турли ҳил кўргазма ва тадбирларда оммавий ахборот воситалари, тадбиркорлик доиралари билан учрашувлар ўтказиш ҳам фойдалидир.
4. Капитал қурилишнинг азалдан тўпланиб қолган ресурсларидан тўлиқ фойдаланиши керак, шунингдек, ишлаб чиқариш инвестициясининг кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш тизимидаги ўрни ва иқтисодиётдаги таркибий ислохотларни жадаллаштириш ва эркинлаштиришга йўналтириш.
5. Кичик ва ўрта тадбиркорликни кредитлашнинг амалдаги механизмини меъёрий таъминоти, инвестиция лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш бўйича тадбиркорларни қўллаб-қувватлашнинг ташкилий шакл ва усулларини такомиллаштириш, тадбиркорларга амалий маслаҳатлари билан ёрдам бера оловчи кучли мутахассисларга эга ташкилотларни шакллантириш ва уларни ишга тушириш керак. Шунингдек, тижорат банкларининг кичик ва ўрта корхоналарни кредитлашдан манфаатдорлигини рағбатлантиришга қаратилгани меъёрий-ҳуқуқий асосларни ишлаб чиқиш ва ўзаро кредитлаш жамиятларини ташкил этиш орқали кичик ва ўрта тадбиркорликни маблағ билан таъминловчи бошқа молиявий институтларни барпо қилиш Ўзбекистонда кичик ва ўрта бизнес инвестицияларининг янада ривожланишига олиб келади.

Ушбу вазифаларнинг ижобий ҳал этилиши Ўзбекистонга ҳозирги ўтиш даврида инвестиция муҳитини яхшилашга ва ҳаётий зарур бўлган инвестиция оқимини кўпайишига олиб келади.

Мамлакатимиздаги ислохотларнинг бориши ҳақида ҳам ички ҳам ташқи кузатувчилар муносабатларини, фикр-мулоҳазаларини ҳолисона ўрганган республика ҳукумати ушбу жараёнларни қай йўсинда давом эттириш кераклиги ҳақидаги масалани оқилона ҳал этиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда ҳозирги даврда мустақил республикамиз иқтисодиётини барқарорлаштириш учун инвестиция муҳитини яхшилаш,

инвестицион фаолликни ошириш ва хориждан инвестицияларни жалб этиш жуда муҳимдир. Бу борада кейинги йилларда чет эл капиталини ўз иқтисодиётига кенг жалб этиш эвазига илғор саноатга эга давлатлар тажрибаларини ҳар томонлама чуқур таҳлил этиш ва уни республикамиз шарт-шароитларини ҳисобга олган ҳолда, иқтисодиётимизга киритиш мақсадга мувофиқдир.

ФОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Абдуллаев Ё., Бобоқулов Т. Кредит: 100 савол ва жавоб.-Т.:Мехнат, 1996.- 128 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Хорижий инвестициялар иштирокидаги лойиҳаларни амалга оширишни механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” Фармони 09.02.98 й.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Чет эл инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида” қонуни 1998 йил 30 апрель
4. Ўзбекистон Республикасининг «Хорижий инвестициялар ва хорижий инвесторлар фаолиятлари кафолатлари» тўғрисида қонуни 1994 йил 5 май.
5. Газибеков Д. Г Ангелиди М “Финансовая деятельность перед вхождением в рыночную экономику” Т. Узинформагрупп, 1991 й.
6. Джураева К. и др. Проблемы формирования и использования сбережений и инвестиций. /Экономическое обозрение.-1999,-№3,стр.25-30.
7. Лизинг и коммерческий кредит. –М.: Ист-Сервис, 1994 - 100 с.
8. Лизинг операцияларини ташкил этишга доир масалалар. –Т., 1998 -32 б.
9. Хеннигер Э., Крюгер Т. М. Руководство по изучению учебника “Основы инвестирования” Л. Дж.Гитмана, М. Д. Джонка. Пер.с англ. –М.: Дело, 1997.- 192 с.
- 10.Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Инвестиция лойиҳаларини амалга оширишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” Фармони 19.01.98 й.